עשר שנים לפטירת ראש־הממשלה השלישי של ישראל

לוי אשכול כפי שהכרתיו

מאת אריה ציגמוקי

בשר ודם

בסמוך לשבע בבוקר, באחד מימי הסתיו של 1968, הוזעקתי בטלפון ללישכתו של ראש הממשלה, לוי אשכול ז"ל. הימים ימי מתיחות מדינית ובטחונית, ואני בדרכי לקריה מהרהר ב„סקופ" מדיני שאולי ממתין לי.

בלישכה כבר המתינו, אותה שעה מוקדמת, השרים יעקב־שמשון שפירא וישראל גלילי, ועל פניהם היו דווקא חיוכים רחבים למדי. ובכן, חשבתי, אין זה „סקופ". אך מה העניין הבוער? מילא עתונאי — אבל שרים בכירים?

נכנס אשכול, זועף ורוטן, התיישב ליד שולחנו ו„ירה" בי שאלה: כלום קראת את דברי־הבלע המרושעים של „הזקן" אתמול בכנס סטודנטים, כשהוא מאשים אותי בדברי־שקר ובמחדל בטחוני, שאפילו איני יודע מה טיבו ולמה כוונתו? „איזה מחדל, איזה הרדל — האיש השתגע, עלה על הגג", זעק־זעם אשכול.

עניתי לאשכול בערך בזו הלשון: אדוני ראש הממשלה, השעה מאוחרת, העתון נסגר כעת, ואינני חושב שהוא יפרסם בהבלטה דברי תגובתך על דברים שאין בהם משום חידוש. אין זו הפעם הראשונה שהוא מטיח בך האשמות דומות. איש במדינה אינו מתייחס אליהן, שכן הכל יודעים יפה ששינאה אישית אליך מעבירה את „הזקן" על דעתו. ולמה תגיב על כך? הבעתי גם חשש שדברי־התגובה יפורסמו רק בגלל כבוד ראש הממשלה, ועקב השעה המאוחרת — בהצנעה.

דברי לא השפיעו על אשכול. הוא טען, כי לא ישן אף רגע בלילה, ולא יוכל לעבור לסדר היום על השמצות „הזקן" כלפיו. תגובתו להן נוסחה ברוגז רב, אך כמצופה תוקנה על־ידי גלילי.

כיוון שהמדובר היה בהודעה של ראש הממשלה, התפרסמה תגובתו, בדוחק, בקצה התחתון של העמוד הראשון בעתון.

אולם לפני שיצאתי מהלישכה, ביקשתי מאשכול להקדיש לי מספר רגעים, התיישבתי ושאלתי: לא אחר אלא אתה, מר אשכול, הסברת לי לא פעם, כי טיפולו של „הזקן" ב„פרשה" מסתיר כוונות שונות לחלוטין, שדבר אין להם עם הנושא המסעיר עצמו. לכן, קטונתי מלהבין את הרוגז הרב שעדיין מצליח בן־גוריון לעורר בך.

אשכול, שנרגע קמעא — מה גם שהעברתי את תגובתו לעתון טלפונית קודם לכן — חייך ואמר: „יונגרמאן, אתה צודק לחלוטין. אבל מה אעשה וגם אני רק בשר ודם. והוא מצליח להוציא אותי שוב ושוב מכלי? מה הוא רוצה מחיי? מה עשיתי לו רע? כלום חושב הוא שאני ילד, שאשחק לפי הקפריזות שלו? אמת, ואתה צודק — יש לו סיבה לרגוז עלי, שהרי חוללתי תמורות והפכתי סדרי בראשית בחברה, במדיניות, במפלגה ובממשלה — שלא היו לרוחו".

□ □ □

„הסוסים והעגלה"

לא יכולתי שלא להיזכר בשיחה קודמת עם אשכול, בביתו, כשנתיים קודם לכן. היה זה בערב שבת, ואשכול, לבוש פיג'מה ונעול נעלי־בית, היה שרוי במצב רוח מרומם, מתהלך ומפזם לעצמו נעימות מזמירות של שבת. אז הוא סיפר לי, כי חלילים ויהי מה להחזיר לחיק המפלגה את „הבנים" שפרשו ממנה ויסדו את חוג „מן היסוד", שבראשו עמד פנחס לבון.

בעוד עשר שנים — אמר אשכול — איש לא יבין על מה סערו הרוחות בישראל, על מה נתפלגה מפלגת־העבודה ועל מה רבו ביניהם אישים מרכזיים בה. הוא המשיך וסיפר על שיחותיו עם חבריו בהנהגת מפא"י בדבר השלמת מלאכת איחוד תנועת־העבודה. „ולא ייתכן שדווקא אלה שב'מן היסוד' ישארו מחוץ למחנה.

הוא חזר שוב על הסיפור כיצד הופיע לפתע בביתו, שעות מספר לאחר טכס נישואיו עם מרים, ראש „חרות", מנחם בגין, ובפיו בקשה: ביום שמחתו, על אשכול להבטיח, כי עצמות זאב ז'בוטינסקי תועלינה לקבורה בהר הרצל בירושלים, במלאת עשרים שנה לפטירתו. אשכול הבטיח — וקיים. הלווייתו של ז'בוטינסקי, אותו הכיר אשכול עוד מתקופת הגדודים העבריים, נערכה בטכס ממלכתי. הוא, אשכול, ביטל את החרם והנידוי שהוטלו על „חרות", והוא צירפם לתנועה הציונית ופתח בפניהם את שערי המוסדות הלאומיים — ואיחה קרע בן עשרות שנים.

באנחה אמר אשכול: צפיתי למלה של הערכה ותודה מפי בגין על מעשים אלה — וראה כיצד הוא נהג בי. ערב מלחמת ששת הימים הוא הופיע אצלי, והציע, לא פחות ולא יותר, כי נקרא לדוד בן־גוריון לחזור כראש הממשלה ושר הבטחון, ואילו אני, לוי אשכול, „אעמוד לימינו" כסגנו.

„מנחם, אמרתי לו", המשיך אשכול, „הצעתך אינה רצינית. די צווי פערד קענען ניט זיין קיין פאר, און וועלען נישט שלעפען צוזאמען (שני הסוסים האלה כבר לא יהוו צמד, וביחד כבר לא ימשכו). ואשכול המשיך: „סיפרתי לבגין איך נראו הדברים כששרת היה ראש ממשלה ובן־גוריון היה שר הבטחון בממשלתו". לי אמר אשכול, כי כלל לא הבין כיצד יכול היה בגין להעלות הצעה כזו, כאשר ידוע היה לו היטב שבן־גוריון השמיע דעות „דפיטיסטיות" וקרא ל„התחפרות". ואילו הוא, אשכול, הכין את צה"ל ליום הנצחון.

בהמשך נזכר אשכול בוועידת „חרות", שנערכה אחרי העלאת עצמות ז'בוטינסקי, כאשר לראשונה הופיע על במתה ראש ממשלת ישראל. „חכיתי לכמה מלות תודה והערכה מפיו של בגין בנאום־הפתיחה שלו — אונד גורנישט (וכלום), בגין הסתפק רק בדברי נימוס גרידא. ואילו „מלאכת ההש־למה" נעשתה בידי אליעזר שוסטק".

□ □ □

פיק ברכיים

למען האמת, בין אשכול ובגין שררו יחסי ידידות ואהדה הדדיים. בגין, שחיבב את אשכול, נהג לספר בשבחו. אשכול נהג לומר אז, באותם ימים: „אילו הייתי הבר'מן מהסוג של הביצועיסטים, הייתי יכול לעשות אדרויי — מעשה שובבות — ולהזמין את בגין ודיין להצטרף יחד לממשלה, לא יום לפני פרוץ המלחמה, אלא יומיים אחרי פרוץ המלחמה" — שכן הכל יודעים יפה שהמלחמה, מלחמת ששת־הימים, הוכנה על כל פרטיה זמן רב לפני הי"פ ביוני.

אשכול סבל — ולא פעם העיר באירוניה מכאיבה על הסבל שנגרם לו, על העוול שנעשה לו, ודווקא על־ידי ידידיו, שסייעו לאחרים לגזול ממנו את „כתר הנצחון" שהגיע לו. הוא עשה ימים ולילות בהרצת והאצת המטכ"ל ומערכת הבטחון, להכין ולהתכונן לשעת האפס. חודש לפני פרוץ מלחמת ששת הימים, סיפר אשכול, הוא תבע מהגנראלים להכין את צה"ל למלחמה כאילו זו תפרוץ למחרת היום, וזאת בניגוד לתחזיותיהם והערכותיהם האופטימיות שנתגלו כ־נמוגות יסוד, כאילו המלחמה לא תפרוץ אלא בשנות ה־70.

בעות מישיבות המטכ"ל אז הכריז אחד הקצינים הבכי־רים: „צו גבאצר לא ישתגע לפתוח במלחמה גנדנר". העיר

לוי אשכול ז"ל

שני הסוסים לא ימשכו ביחד

אשכול, בשקט: „אבקש להתכונן למקרה שנאצר אכן ישתגע".

אשכול לעולם לא שכח את ישיבת סיעת המערך בכנסת, ביום בו חזר מסיור משביע רצון בנגב, בלוויית יגאל אלון. אותה ישיבה היתה עבורו „מחזה אימים", בה „אחז פיק ברכיים" את טובי ידידיו, שתבעו לצרף את בגין ודיין לממשלת הליכוד הלאומי. אשכול לא האמין למשמע אוזניו, כששקלם את הפחד — כן, הפחד — שאחז כמה מחבריו. אך זו היתה המציאות. לא פעם ניסה להסביר כיצד איבדו חבריו הקרובים במפא"י את בטחונם, והושפעו מהפגנות „נשות וינרוור" בדרישה לצרף את דיין לממשלה.

□ □ □

אוניברסיטת פ"ת

אשכול התגייס במלוא מרצו לאיחוד תנועת־העבודה, בשלב הראשון על ידי הקמת המערך — ועורר עליו גם בזאת את רוגזו של בן־גוריון, שהטיח בו כאילו „הוא נכנע לתכ־תיכים של טבנקין וגלילי" בנושאים כבחירות האיזוריות ודומיהם. רוגזו של בן־גוריון גבר כאשר המפלגה המאוחדת, שכללה את מפא"י, אחדות־העבודה ורפ"י, הקימה מערך עם מפ"ם.

לא פחות זעם בן־גוריון על מיבצע אחר של אשכול — ביטול המימשל הצבאי באזורים הערביים.

אשכול, זכה למה שבן־גוריון לא זכה לו מעולם — להתקבל בארה"ב כאורח רשמי של הנשיא והמימשל. אשכול הוא שהביא להתקרבות הרבה עם ארה"ב ולהפיכת ארה"ב למקור אספקת נשק רב ומתוחכם, שעלה באיכותו על כל מה שקיבלנו קודם לכן. אשכול המשיך אומנם לטפח את הידידות עם פאריז, בון ולונדון — אך את יהבו השליך על הידידות עם העם האמריקני.

בניגוד לב"ג, ניסה אשכול לשקם את היחסים עם ברית־המועצות — וללא הצלחה. הוויכוח שבין השניים, ובין חסידיהם, מי „גלה יותר תקיפות כלפי הגויים", יוכרע רק על־ידי היסטוריונים. דווקא בן־גוריון, אחרי ההישגים ההיס־טוריים בהקמת המדינה, עיצוב דמות צה"ל וביסוס המדינה בראשיתה, נכנע לא פעם לחששות בשל תגובות אפשריות של המעצמות — ועדה לכך „נסיגה מסיני אחרי מבצע קדש". אשכול לא התיימר מעולם להופיע כגיבור „המצפצף" על „מה שאומרים הגויים", אך הוא לא נסוג מאף סנטימטר שטח שנכבש במלחמת ששת הימים.

היה זה אשכול, הוא ולא אחר, שהכריע בעד שיחרור רמת הגולן וכיבוש כל סיני עד תעלת סואץ. מכתבי־האזהרה והמורים שקיבל אז מהבית הלבן, מהקרמלין ומהאליזה, הביאו אצלו לתגובות רוויות הומור. „בוראטובו למדתי שאין לפחד מפני השייגעץ", היה אשכול אומר.

לעתים היה „מתפאר" כיצד הסביר לגדולי עולם את „האוניברסיטאות" בהן למד: פתח תקוה, דגניה, מועצת פועלי ת"א, וכו', וכיצד הרשים בכך את הגויים. ג'ונסון, פומפידו, אדנואר ואחרים. „אבל לי לא היו קציני־עתונות מעולים, כמו שהיו לבן־גוריון", היה מעיר.

ב„אוניברסיטה", היה אשכול מציין, הוכרז ל„אלוף המעדר", בתחרות עם כמה שעתידים היו להיות מנהיגים, שלא יכלו לעמוד בעבודה הפיסית הקשה.

□ □ □

אבו־ג'ילדה

עין חדה לאשכול, ועמד על טיבם של אנשים במהירות. „קומוני שדיין לא ויתרה על רצונה להגיע לשלטון", הוסיף תנובת אשכול להערה עוקצנית של גולדה, אחרי המסמר המפורסם ב„ניוזוויק", כאשר אמרה „אין זה תפקידי להוציא את אשכול מהבוץ אליו נכנס".

אשכול ידע היטב, כי לא נכון שצריך היה לכפות על גולדה להיות ראש ממשלה־בדומה. העיר אשכול: „אנשי רפ"י ישתלבו, בסוף המעשה, גם בימין וגם בשמאל, שכן אנשי ביצוע הם, בלי אידיאולוגיה". עוד תחזית שהתגשמה.

„דז'יגאן, קרא אשכול לאחד ממנהיגינו, ללמדנו שהלה אינו מדינאי. אבל שחקן טוב היה. למנהיג אחר קרא „האדמו"ר ממוליבב". כששאלתיו, למה מ„מוליבב" דווקא? ענה: „וכי מה רצית, שאקרא לו האדמו"ר מגור, מבלז או מסטמאר? לו מספיקה האדמו"רות מוליבב".

את יגאל אלון ומשה דיין היה מכנה „הערבים" שלי, „האחד הוא אבו־ג'ילדה (דיין) והשני (אלון) בן שייך בכותונת משי". עוד מכינויין לאישים שונים: „חושם", „החמור האינטלקטואלי", „מיין נאר" (הטיפש שלי) וכיוצא באלה.

עתונאים זכו אף הם לכינויים אצלו: „פייפר" („השורק", בגלל קולו), „מנכ"ל המדינה", „הליטוואק", „הצבוע הידוע" ועוד. את עצמו קרא „לוי בן דבורה", ולא במקרה נהג לחקור מה היה שם אמו של מדינאי זר זה או אחר.

□ □ □

הטריקים של שקולניק

סלחן היה אשכול מטבעו, ולמעטים בלבד שמר טינה. רבים היו שלמרות שנאותיהם חש כלפיהם חיבה מיוחדת. ד"ר נחום גולדמן היה אחד מאלה. „עזבו את נחומצ'ה בידי", היה עונה כשהיו באים להתלונן בפניו על עוד צער או נאום של גולדמן, „אני כבר ארע לשפל בר".

כאשר פעלה גולדה להרחקת גולדמן מהנהגת התנועה הציונית, לא נתן אשכול ידו לכך. וההתנגשויות ביניהם על רקע זה לא היו מועטות.

גולדמן „פרע" לאשכול באכזבות חדשות לבקרים.

הרבה סלחנות גילה אשכול כלפי דיין ופרס, גם כאשר

(המשך בעמוד 14)

אשכול

(המשך מעמוד 10)

השנים הכריזו על הצורך בהחלפ־תו, הכרזות אותן הסביר במחוויי־בותם האישית כלפי „הזקן".

ימי אשכול היו „תקופת זוהר" ליחסי ישראל והתפוצות. הוא היה ציוני נלהב, ויהודים אהב באשר הם יהודים. לא במיקרה המשיך לכהן בהנהלת התנועה הציונית גם בהיותו שר בממשלה.

חיבה רבה גילה אשכול לליאון דולצין, אז צעיר חברי ההנהלת. לו קרא „המקסימצ'י". דולצין לא ידע אז עברית, ולכבודו ניהל אש־כול ישיבות באידיש ובעברית, כ־שהוא מתרגם בעצמו את הדיון.

כאשר פרש אשכול מתפקיד גז־בר הסוכנות, בוטל המענק המיוחד שניתן ע"י האוצר לסוכנות. יוספ־טל, שירש את תפקיד הגיזבר, יצא בהתקפה מוחצת על שר האוצר, בגין הביטול. אשכול, שנכח בעת דבריו של גיורא יוספטל, קם ו־אמר: „גמרתי אומר לשים קץ ל־טריקים של שקולניק..."

□ □ □

אוכלי אדם

אימרות כנף, סיפורי־מעשה ו־בדיחות יהודיות שימשו לאשכול להפגת מתיחות. מעשה בקבוצת מתיישבים מהנגב שקבלה קשית בפניו על נזקי הבצורת.

„איפה הבצורת?" שאל אשכול.

„בנגב", ענו לו בפליאה גדולה אנשי המשלחת. „אלא איפה?"

חייך אשכול: „כבר הבהלתם אותי, חשבתי שחלילה יש בצורת באמריקה".

חקלאות, ובעיקר מים, היו הנו־שא הקרוב ביותר ללבו של אש־כול, שעד יומו האחרון ראה עצמו והיה איש דגניה ב'. דווקא לחקל־אים היה נספר אין סוף סיפורים על חייו הקשים כראש ממשלה, על ציגויו בלבישת פראק, בנהיגה לפי כללי הפרוטוקול, בשיעמום ה־סעודות הרשמיות. „חברה אין ברירה, נצטרך ללכת צו פראוועץ מלכות'" („לקיים את כללי המל־כות"), היה אומר כשצריך היה לחזור לצד הרשמי.

אשכול אהב מצעדי־צבא, וטכ־סים רשמיים וממלכתיים — במיו־חד בחו"ל, ובמיוחד ב„אימפריה", כפי שקרא לארצות־אפריקה. לווי־תי את אשכול בסיורו הממושך ב־שש מדינות באפריקה. זכור לי ביקור ב„מוזיאון העבדות" בדא־קאר, „יד ושם" האפריקני כפי ש־הגדיר אותו אשכול בו במקום.

הוא התלבט אז אם לקיים את הביקור בקונגו, זאיר של היום, אחרי שהשליט החדש מובוטו קטל 10 שרים. ראשי מדינות כהן ביו־קר תבעו ממנו לבטל את הביקור כמחאה, מה גם שנפוצו שמועות שלפי הוראות מובוטו נאכלו ה־שרים הללו, פשוטו כמשמעו. „אבר מן החי", אמר; התלבטויות קשות אמר אשכול: „אין ברירה — מוכרחים לאכול טריפה".

כאשר נפגש אשכול עם מובוטו שאלו בלי כחל ושרק: האם נכון שעשרת השרים נאכלו על־ידי אנ־שיך? מובוטו הכחיש ואמר כי העשרה נתלו בכיכר המרכזית של הבירה. אשכול לא איבד עשתונו־תיו, וכביכול באוזני יעקב הרצוג ז"ל העיר: „הוא צודק, רק בישר־אל אוכלים איש את רעהו".

□ □ □

הגבאי מר"ג

לעתים ניכשל אשכול במעשי השובבות שלו. לקראת טכס חתי־מת הצהרה משותפת עם נשיא מדגסקר — מאלאגאש כעת — התיישבו המשלחות משני צידי שולחן ארוך. נעץ אשכול עיניו ב־נשיא סירנה, איש גוץ, שמן ורחב כתפיים, והעיר בעברית למלוויו הישראליים: מה דעתכם על הגבאי הזה מרמת־גן? — מן הסתם נזכר בקריניצי, ראש העיר רמת־גן.

להפתעת כולם אמר לו, תוך כדי דיבור, בעברית צחה אחד מהשו־רים המלאגאשים: „חכמים היזהרו בדבריכם".

אשכול נדהם אמר: „יש כאן ערל המבין כל דבר" — ועל כך אמר לו אותו שר: „מזלך הוא שאני לא ערל". האיש השתלם במיסגרת הסיוע שלנו ב„אוניבר־סיטה העברית.

„צדקו חכמים", אמר אז אשכול. „שאמרו: צים ניטש רעדען קוסט דאס נישט" (טובה שתיקה מהרבת דיבורים).